

Η συμβολή του παιδαγωγού Δημοσθένη Ανδρεάδη στα Σχολικά Αναγνωστικά

Ευαγγελία Κανταρτζή

Πρόεδρος του ΕΚΕΔΙΣΥ και Διευθύντρια Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης
info@ekedisys.gr

Περίληψη

Ο Δημοσθένης Ανδρεάδης υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες παιδαγωγούς του 20ού αιώνα, με σπουδαίο έργο στον χώρο της εκπαίδευσης και της διδακτικής. Η συμβολή του ήταν καταλυτική, ειδικά μέσα από τα αναγνωστικά που συνέγραψε για τις ανάγκες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Τα αναγνωστικά του Ανδρεάδη όχι μόνο αποτέλεσαν βασικά εργαλεία για τη διδασκαλία της γλώσσας, αλλά διαμόρφωσαν και μια ολόκληρη γενιά μαθητών, με τη δομή και το περιεχόμενό τους. Η εργασία επικεντρώνεται στο έργο του Δημοσθένη Ανδρεάδη ως συγγραφέα σχολικών αναγνωστικών στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, διερευνώντας τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της σχολικής γνώσης και της παιδαγωγικής πράξης. Παρουσιάζονται τα σημαντικότερα σχολικά αναγνωστικά του, τα οποία αποτυπώνουν τις αντιφάσεις της εποχής: τον διάλογο δημοτικής και καθαρεύουσας, την εισαγωγή λογοτεχνικών κειμένων και λαϊκών παραμυθιών, την αξιοποίηση της εικονογράφησης, αλλά και τις επιδράσεις της κρατικής εκδοτικής πολιτικής. Μέσα από αυτά τα βιβλία, ο Ανδρεάδης αναδεικνύεται σε κομβική φυσιογνωμία που συνέδεσε την παιδική λογοτεχνία με τη σχολική εκπαίδευση, συνδυάζοντας παιδαγωγικές καινοτομίες με τις ιδεολογικές απαιτήσεις του μεσοπολεμικού κράτους. Η εργασία βασίζεται σε πρωτογενές υλικό που προέρχεται από τις Συλλογές του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: Ανδρεάδης, Αναγνωστικά, Αλφαβητάρια.

1. Εισαγωγή

Ο Δημοσθένης Ανδρεάδης αποτελεί μια από τις πλέον σημαντικές και καθοριστικές μορφές της ελληνικής εκπαίδευσης του 20ού αιώνα. Παιδαγωγός, συγγραφέας, δάσκαλος και μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, συνέδεσε το όνομά του με την υπόθεση της γλωσσικής και εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, αλλά και με μια σειρά σχολικών βιβλίων, αναγνωστικών αλλά και παιδαγωγικών. Η συμβολή του δεν περιορίζεται μόνο στη συγγραφή, αλλά επεκτείνεται στην υιοθέτηση νέων παιδαγωγικών μεθόδων, στη διάδοση της δημοτικής γλώσσας και στη διαμόρφωση του τρόπου συγγραφής σχολικών βιβλίων.

1.1. Σύντομο βιογραφικό του Δημοσθένη Ανδρεάδη

Ο μεγάλος παιδαγωγός Δημοσθένης Ανδρεάδης γεννήθηκε το 1869 στον Τύρναβο υπό τουρκική κυριαρχία. Από οικογένεια με παράδοση στην μόρφωση ακολούθησε τα χνάρια του παππού και του πατέρα του πηγαίνοντας στο σχολείο του Τυρνάβου. Την εποχή εκείνη λειτουργούν στον Τύρναβο πέντε σχολεία με πέντε δασκάλους, δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία για αγόρια, ένα για κορίτσια και από ένα ελληνικό σχολείο για αγόρια και κορίτσια.

Ξεκινάει το σχολείο στην ηλικία των επτά ετών στο 2ο σχολείο, το γνωστό ως του «Προδρόμου» και οι πρώτες εντυπώσεις από τον δάσκαλο και το σχολείο δε φαίνεται να είναι πολύ ελκυστικές για τον μικρό Δημοσθένη.

«Κι έβλεπε τότε έναν κοντόχοντρο όγκο, ντυμένο αντεριά και τζουμπέ ή κοντογούνι-κατά την εποχή-κρατώντας βέργα στα δεμένα πίσω χέρια του και ρίχνοντας συχνά πυκνά αγριωπές ματιές δεξιά κι αριστερά, είτε να σουλατσάρει σ' ένα ελεύθερο από θρανία τετράγωνο, είτε να χειροτονεί αλύπητα

κανένα από τους πολλούς υποταχτικούς του, όπως του ερχόταν πιο βολικά: με τη βέργα δηλ. είτε και χωρίς αυτή με μπάτσους, αλλά και με κλωτσιές με τραβήγματα των αυτιών, αλλά και με ξερρίζωμα των μαλλιών του. Φτάνει μονάχα τα «ου λε, λε, λε!» και τ' άλλα ολολύσματα του χειροτονούμενου να μπορούν ν' ακούγονται ίσαμε την άλλη άκρη του απέραντου εκείνου δεσμοτηρίου, για να φέρνουν έτσι αποτέλεσμα που περίμενε, φαίνεται ο χειροτονητής εκείνος απ' αυτή του την ενέργεια, το γενικό δηλ. τρομοκράτημα και τη γενική βουβαμάρα όλων των μικρών καταδίκων! Γιατί πώς αλλιώς θα μπορούσε να συγκρατηθή σε τάξη και ησυχία από το μοναδικόν αυτόν δεσμοφύλακα όλο εκείνο το πλήθος των φυλακισμένων του, που ξεπερνούσε τους 250, κι από τους οποίους μερικοί ήταν και 15 και 16 χρονών!» (Ανδρεάδης, 1932: 259).

Ακολουθεί σχολείο στη Λάρισα στο Α΄ Γυμνάσιο Αρρένων και κατόπιν στο Διδασκαλείο της Αθήνας. Δάσκαλός του στην Αθήνα ήταν ο Χαρίσιος Παπαμάρκου γνωστός και αξιόλογος παιδαγωγός της εποχής, η προσωπικότητα του οποίου θα ασκήσει μεγάλη επιρροή στον Ανδρεάδη. Σε κείμενό του που δημοσιεύεται στην Επετηρίδα της Δημοτικής Εκπαίδευσης του 1932 τον χαρακτηρίζει τον «ελληνομαθέστερο ανάμεσα στους πιο ελληνομαθείς και από τους πιο παιδαγωγικούς διανοούμενούς μας» (Ανδρεάδης, 1932: 204).

Το πρώτο σχολείο, στο οποίο διορίζεται ως δάσκαλος, είναι το πρότυπο σχολείο, μονοτάξιο γραμματείο όπως λεγόταν, του Υποδιδασκαλείου του Βελεστίου. Το 1914 γίνεται Επιθεωρητής στην νεοαπελευθερωμένη Περιφέρεια Θεσσαλονίκης ενώ αργότερα μετατίθεται στην Αθήνα. Με την άνοδο το 1920 της αντιβενιζελικής παράταξης, παίρνει μετάθεση για την Άρτα και την άλλη μέρα απολύεται (1921). Τα επόμενα δύο χρόνια εργάζεται στο ιδιωτικό σχολείο Εξοχικό Εκπαιδευτήριο Ζήση Ζαμάνη. Μετά το κίνημα του Πλαστήρα αποκαθίσταται ως Επιθεωρητής Αθηνών αλλά αποχωρεί οικειοθελώς το 1923 και από εκεί και πέρα ασχολείται με συγγραφή παιδαγωγικών και σχολικών βιβλίων. Πέθανε στην Αθήνα το 1952 σε ηλικία 83 ετών.

1.2. Ιστορικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο

Η περίοδος που δραστηριοποιείται ο Ανδρεάδης, αρχές 20ού αιώνα-Μεσοπόλεμος, χαρακτηρίζεται από έντονες πολιτικές και ιδεολογικές συγκρούσεις γύρω από το γλωσσικό ζήτημα και τη φυσιογνωμία της ελληνικής εκπαίδευσης. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος αποτέλεσε το κέντρο του δημοτικιστικού κινήματος, με πρωτεργάτες τον Δελμούζο, τον Τριανταφυλλίδη, τον Γληνό.

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1910 από 39 πολιτικές και πνευματικές προσωπικότητες, ανάμεσα στις οποίες διακρίνονται οι Α. Δελμούζος, Δ. Γληνός και Μ. Τριανταφυλλίδης, οι οποίοι θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν την περίοδο ανάμεσα στο 1910 έως το 1930. Στα πρώτα κείμενα του Εκπαιδευτικού Ομίλου περιγράφεται το είδος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που οραματίζονται και η οποία περιέχει δύο διαστάσεις: Τη γλωσσοεκπαιδευτική και την παιδαγωγική. Για τη γλωσσοεκπαιδευτική διάσταση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης απαραίτητο στοιχείο θεωρείται η χρήση της δημοτικής γλώσσας, η οποία εκφράζει και έναν ριζικό ιδεολογικό προσανατολισμό, καθώς στη θέση του κλασικισμού και της αρχαιολατρίας, μπαίνει ο νέος ελληνισμός. Σε σχέση με την παιδαγωγική διάσταση της μεταρρύθμισης η έμφαση δίνεται στον παιδοκεντρικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης (Χαραλάμπους, 2004).

Το θέμα των αναγνωστικών βιβλίων φαίνεται ότι απασχολεί ιδιαίτερα τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Ο Μ. Τριανταφυλλίδης σε επιστολή του προς την Πηνελόπη Δέλτα από τη Ζυρίχη το 1909 με θέμα τα αναγνωστικά αναφέρει: «Τώρα υπάρχει σε μερικά μέρη η ιδέα ότι πρέπει στις μικρές τάξεις, να βάζουν υλικό, εντελώς από τη σφαίρα του παιδιού,

χωρίς σκοπό πάντα ηθικό ή διδασκαλίας και πλουτισμού γνώσεων». Τα ίδια, φαίνεται, ότι πρεσβεύει και ο Πάλλης που υποστηρίζει ότι τα αναγνωστικά πρέπει να είναι διασκεδαστικά και απαλλαγμένα από «ιεροκηρύγματα και παραινետικούς». Ο Δελμούζος θεωρεί ότι για τη συγγραφή ενός επιτυχημένου αναγνωστικού, ο συγγραφέας πρέπει να συνδυάζει τον λογοτέχνη με τον παιδαγωγό και ότι η αισθητική συγκίνηση πρέπει να προηγείται του διδακτισμού.

Στο πρώτο τεύχος του *Δελτίου* που εκδίδει ο Εκπαιδευτικός Όμιλος τίθεται το θέμα των αναγνωστικών (1912: 167): Η συζήτηση κατευθύνεται στο περιεχόμενο και τον παιδαγωγικό προσανατολισμό των αναγνωστικών και ζητείται η συνδρομή των ειδικών, ώστε να συνταχθεί ένας κατάλογος με έργα κατάλληλα για κάθε τάξη. Το 1912, μάλιστα, προκηρύσσεται διαγωνισμός για αλφαβητάριο σύμφωνα με τα «πιστεύω» και την ιδεολογία του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Αναφορικά με την προκήρυξη, η ύλη του δεύτερου μέρους του αλφαβηταρίου έπρεπε να περιλαμβάνει «παραμυθάκια, διηγηματάκια και ποιηματάκια για παιδιά», ενώ όλη η αναγνωστική ύλη, ακόμα και οι φρασούλες των αρχικών σταδίων, έπρεπε να έχουν νόημα, ενότητα και ενδιαφέρον για τα παιδιά, και η γλώσσα έπρεπε να είναι η κοινή ομιλουμένη, απαλλαγμένη από διαλεκτικά στοιχεία (Κανταρτζή, 1994: 48; Κανταρτζή, 2025: 5).

Ο Όμιλος αποτέλεσε το βασικό όχημα για τη μεταρρύθμιση του 1917, που στην πράξη υιοθετεί τα οράματα και τις ιδέες του Εκπαιδευτικού Ομίλου καθιερώνοντας τη δημοτική στη διδασκαλία, την αναθεώρηση των σχολικών εγχειριδίων και τη στροφή σε μια πιο βιωματική, ανθρωποκεντρική παιδαγωγική.

Ο Ανδρεάδης εντάχθηκε από νωρίς στον Όμιλο με ενεργό ρόλο. Συμμετείχε στη συγγραφή του Αλφαβηταρίου με τον Ήλιο (1918), του πιο εμβληματικού βιβλίου της μεταρρύθμισης, μαζί με Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, Παπαντωνίου και Παύλο Νιρβάνα. Συμμετείχε σε συνεδριάσεις και εισηγήσεις του Ομίλου για τα σχολικά βιβλία και υποστήριξε την ανάγκη να «κατέβει η σχολική γλώσσα στο επίπεδο του παιδιού» και να αξιοποιηθεί η λογοτεχνία και το παραμύθι στη σχολική πράξη.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Ανδρεάδης βρέθηκε να συνεργάζεται αλλά και να συγκρούεται με σημαίνουσες μορφές, καθώς το έργο του αντανάκλούσε την προσπάθεια μετάβασης από την παραδοσιακή καθαρεύουσα σε μια παιδαγωγικά λειτουργική δημοτική γλώσσα.

Ο Ανδρεάδης μετά τη διάσπαση του Ομίλου ακολούθησε την ομάδα Δελμούζου ενώ το 1927 αποχώρησε από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο.

2. Τα αναγνωστικά του Δημοσθένη Ανδρεάδη: Μια αναλυτική παρουσίαση

Ο Δημοσθένης Ανδρεάδης κατέχει μια ξεχωριστή θέση στην ελληνική παιδαγωγική ιστορία, κυρίως χάρη στα αναγνωστικά του, τα οποία διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των παιδιών. Τα αναγνωστικά αυτά, που δημιουργήθηκαν κυρίως τη δεκαετία του 1920 και του 1930, αποτέλεσαν βασικά εργαλεία στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία και είχαν σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της ιστορίας των σχολικών βιβλίων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η συμβολή του δεν περιορίζεται μόνο στη συγγραφή, αλλά επεκτείνεται στην υιοθέτηση νέων παιδαγωγικών μεθόδων, στη διάδοση της δημοτικής γλώσσας και στην καλλιέργεια μιας πιο ζωντανής σχέσης ανάμεσα στο σχολικό βιβλίο και τους/τις μαθητές/τριες.

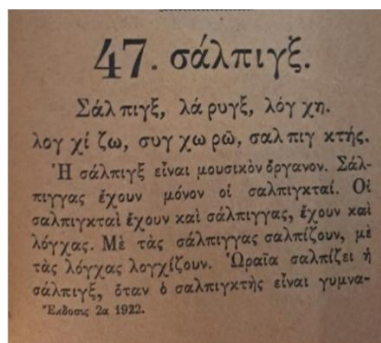
2.1. Τα πρώτα αλφαβητάρια (1910-1914)

Ο Ανδρεάδης συμμετείχε στη σύνταξη του πρώτου Κρατικού Αλφαβηταρίου (1910). Το εγχειρίδιο αυτό, γραμμένο σε καθαρεύουσα με επιρροές από την αρχαία ελληνική, ακολουθούσε τη συνδιδασκτική μέθοδο, και στηριζόταν στην αποστήθιση και τη συστηματική διδασκαλία της γραμματικής. Το Αλφαβητάριο είναι γραμμένο με τη μέθοδο των παραδειγματικών λέξεων σύμφωνα με τον Νόμο ΓΣΑ΄/1907, μέθοδο ίδια με τα προηγούμενα αλφαβητάρια, τα οποία είχαν υποστεί έντονη κριτική. Τα «ία» και τα «ωά» συνεχίζουν να επιβιώνουν. «ία, ωά, ια, ωά, ζώα, ια, ωά, ζώα».

Εικόνα 1. Το Αλφαβητάριο της Αης Κριτικής Επιτροπείας. Εξώφυλλο και εσωτερική σελίδα στην οποία απεικονίζονται τα «ία» και τα «ωά» από τα οποία έμειναν και στην ιστορία των σχολικών βιβλίων

Αλλά και το κλασικό «Ο σαλπικτής αντί λόγγης έχει σάλπιγγα. Ο λάρυγξ του σαλπικτού πονεί από το παίξιμον· όταν ο σαλπικτής έχη συνάγγην δεν ημπορεί να παίξη» (Δημαράς, 1987: ιζ; Κανταρτζή, 1999Β΄: 55).

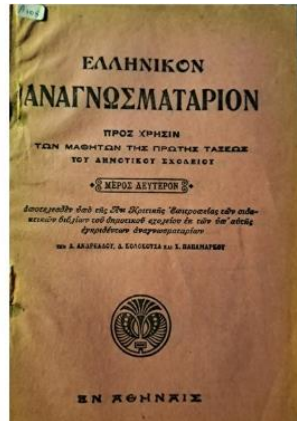

Εικόνα 2. Το σχετικό κείμενο από το Αλφαβητάρι

Αν και το Αλφαβητάρι αυτό αρχικά αποτέλεσε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού, σύντομα θεωρήθηκε ξεπερασμένο, καθώς δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες των παιδιών και έδινε περιορισμένο χώρο στη ζωντανή εμπειρία και τη φαντασία.

Το δεύτερο κρατικό αλφαβητάριο εκδίδεται το 1914 και στηρίζεται και αυτός τις αρχές του νόμου ΓΣΑ΄ του 1907. Στο Αλφαβητάριο συμμετέχει ο Ανδρεάδης ο οποίος υποβάλλει στην επιτροπή το Αλφαβητάριό του και μαζί με τα δύο άλλα Αλφαβητάρια που εγκρίθηκαν, του Κολοκοτσά και του Παπαμάρκου, συντίθενται σε ένα ενιαίο βιβλίο και κυκλοφορούν μαζί μετά από πολλές αλλαγές που υπέστησαν (Λαφαζάνης, 1993: 45).

Εικόνα 3. Το Δεύτερο Μέρος του Αλφαβηταρίου της Αης Κριτικής Επιτροπείας

Στο νέο αλφαβητάριο είναι εμφανείς οι γλωσσικές αλλαγές, χωρίς όμως να λείπουν οι παλιές αδυναμίες. Ανάμεσα στις βασικότερες, σύμφωνα με τον Δημαρά, είναι η έλλειψη γλωσσικής ενότητας και γραμματικού υπόβαθρου (Δημαράς, 1987: κβ').

Αξιοσημείωτη είναι στο δεύτερο κρατικό αλφαβητάριο και μια καινοτομία· στο τέλος του βιβλίου όπου υπάρχει ξεχωριστή ενότητα με τίτλο «οι ξενικοί φθόγγοι τσ και τζ». Είναι φθόγγοι που διδάσκονται για πρώτη φορά σε αλφαβητάρια και θεωρούνται ξενικοί αφού δεν υπάρχουν στα αρχαία ελληνικά.

Γενικά, στο αλφαβητάριο αυτό, υπάρχει μια πρόοδος σχετικά με τη γλώσσα που χρησιμοποιείται αλλά το περιεχόμενο και η μεθοδολογία του είναι ίδια ή και χειρότερη με τα προηγούμενα. Γράφει χαρακτηριστικά ο Γληνός:

«Ανεζήτησα με περιέργειαν τας αρετάς των αλφαβηταρίων αυτών. Η μέθοδος ήτο η ίδια, η των προτύπων ή αρχοειδών λέξεων. Η γλώσσα είχε την αυτήν κατεύθυνσιν. Εδιδάσκετο από την αρχήν όλη η φθογγολογία και το τυπικόν και της καθαρευούσης και της αρχαίας. «Ο κύων, ο λέων, η χελιδών, κόραξ, ιέραξ, όρτυξ, γυψ, κώνωψ, μύρμηξ, λόχη, σάλπιγξ, σύριγξ, συνάγχη, πλήκτρον». Αλλ' υπήρχαν και πολλά στοιχεία από την γλώσσαν των παιδιών. «Γάτα, μάτι, πανί, τόπι, λάδι, κότα, ρόκα, ψωμί, φίδι, βίκος, ρόβι, σαμάρι, ρωδιά, ρώδια, φιλεύω, φλούδα, κλώσσα, καμπάνες, παπαρούνες» (Γληνός, 1924: 15).

Οι κριτικές που δέχθηκε ανέδειξαν την ανάγκη για νέα εγχειρίδια που να βασίζονται στη δημοτική και σε μια πιο φιλική προς το παιδί μεθοδολογία. Αυτή η ανάγκη θα καλυφθεί με το επόμενο μεγάλο έργο του.

2.2. Το «Αλφαβητάρι με τον Ήλιο» (1918)

Το κορυφαίο ίσως επίτευγμα του Ανδρεάδη ήταν η συνεργασία του στη συγγραφή του «Αλφαβηταρίου με τον Ήλιο» (1918), μαζί με τους Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, Νιρβάνα, Παπαντωνίου και τον ζωγράφο Κωνσταντίνο Μαλέα. Το βιβλίο αποτέλεσε τομή στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης για τη γλώσσα και το περιεχόμενό του. Εξάλλου, οι απόψεις του Ανδρεάδη για τη γλώσσα ήταν φανερές και με την έκδοση το 1914 του βιβλίου με τίτλο «Τα παραμύθια της γριας Στάθαινας» ένα από τα λίγα παιδιά βιβλία γραμμένα στη δημοτική.

Εικόνα 4. Τα παραμύθια της γριάς Στάθαινας

Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο ήταν προϊόν της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης του 1917. Το 1917, στην επαναστατική κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, ο Γληνός διορίζεται Πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και Γενικός Γραμματέας Παιδείας, θέσεις που τις διατηρεί και αργότερα στην Αθήνα. Οι θέσεις αυτές επιτρέπουν σε αυτόν και στους συνεργάτες του Δελμούζο και Τριανταφυλλίδη να προβούν σε μεταρρύθμιση ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος. Ο Γληνός εισηγείται μια σειρά αλλαγών στη θέμα των σχολικών βιβλίων. Στο διάστημα από το 1917 έως το 1920 της Κυβέρνησης Βενιζέλου με Υπουργό Παιδείας τον Δίγκα, νομοθετούνται μια σειρά από ρυθμίσεις και αλλαγές (βλέπε τεκμήριο «Σχέδιον Νομοθετικού Διατάγματος *Περί διδακτικών βιβλίων*» (Μάιος 1917) στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Γληνού).

Εικόνα 5. Οι πρωτεργάτες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του Ελευθερίου Βενιζέλου, Γληνός, Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης

Στις 11 Μαΐου του 1917 με το Ν.Δ./2585 «περί διδακτικών βιβλίων» με εισήγηση του Γληνού θεσμοθετείται η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο και το ίδιο πνεύμα μεταφέρεται στον Νόμο 827, όταν η Κυβέρνηση μεταφέρεται στην Αθήνα. Τελικά, συμπληρωμένος και τροποποιημένος κυρώνεται ο Νόμος 1332 το 1918.

Σύμφωνα με τον Νόμο αυτό, συντάσσεται Πρακτικό από τα μέλη της Επιτροπής που ορίστηκε από το Υπουργείο Παιδείας «προς σύνταξιν αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου». Το κείμενο υπογράφεται από σημαντικές προσωπικότητες, όπως οι Λάμπσας, Τραυλαντώνης, Παπαντωνίου, Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης και Ανδρεάδης. Σύμφωνα με τους όρους της προκήρυξης, τίθενται οι βάσεις της συγγραφής των αναγνωστικών ως εξής (*Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, 1920, 8: 145): (βλέπε το τεκμήριο «Αρχαί της αρμοδίας Επιτροπείας διά την σύνταξιν των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημ. Σχολείου» με ημερομηνία 18-3-1918 στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Γληνού).

1) Ο κυριώτερος σκοπός των αναγνωστικών βιβλίων είναι αναγνωστικός και γλωσσικός, ήτοι η άσκησης του μαθητού εις την άπταιστον, φυσικήν και αβίαστον ανάγνωσιν και η μόρφωσις του γλωσσικού του αισθήματος.

[...] Εξ ίσου δε σημαντικός σκοπός των αναγνωστικών βιβλίων είναι να επιδιώκωσι διά του περιεχομένου των τον καθολικόν σκοπόν του σχολείου, ήτοι την θρησκευτικήν, ηθικήν και εθνικήν αγωγήν. Διά τούτο πρέπει το περιεχόμενον των να στηρίζεται εις την θρησκευτικήν των Ελλήνων μαθητών αντίληψιν, εις μίαν ανωτέραν γενικώς ανθρωπίνην ηθικήν και εις την εθνικήν συνείδησιν και την εθνικήν ζωήν, αποδιδομένης ιδιαίτερας σημασίας εις την έξαρσιν των φυλετικών προτερημάτων και την καταπολέμησιν των ελαττωμάτων.

[...] 2) Το αναγνωστικόν τόσον καλύτερον επιτυγχάνει τους ποικίλους σκοπούς του, όσον ελκυστικότερον είναι διά τον μαθητήν και διεγείρει το ενδιαφέρον του. Αλλά τίποτε δεν είναι τόσον ενδιαφέρον και διά μικρούς και διά μεγάλους όσον ο ζωντανός, ο δρων άνθρωπος. Η δράσις ατόμου ή ατόμων εμψυχώνει το παν και αυτή κατ' έξοχήν προκαλούσα συγκίνησιν, θαυμασμόν ή αποστροφήν, προκαλούσα εις μίμησιν ή αποτρέπουσα δύναται κάλλιστα να πραγματώση την θρησκευτικήν, ηθικήν και εθνικήν αγωγήν. Η ανθρωπίνη όμως δράσις διά να εξασκήση τοιαύτην επίδρασιν είναι ανάγκη να εξελίσσεται ανέτως εις ολόκληρα τμήματα ζωής, εις πράξεις ολοκλήρους. Διά τον λόγον τούτον και πολλούς άλλους ψυχολογικούς και παιδαγωγικούς φρονούμεν ότι το αναγνωστικόν δεν πρέπει να είναι κατατεμαχισμένον εις μικρά διηγημάτια και άλλα τεμάχια εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου, άσχετα προς άλληλα, αλλά πρέπει να έχη ενιαίαν ύλην και να διέπεται από πραγματικήν εσωτερικήν ενότητα. Η δε ενότης αύτη είναι δυνατόν ή να εκτείνεται εις ολόκληρον το περιεχόμενον του αναγνωστικού, το οποίον εν τοιαύτη περιπτώσει αποτελείται εκ μιας συνεχούς διηγήσεως, ή να περιορίζεται εις ολίγας εκτενείς διηγήσεις ανεξαρτήτους αλλήλων, εκάστη μεν των οποίων αποτελεί ιδίαν ενότητα, όλαί όμως ομού υπάγονται εις την κεντρικήν ιδέαν ή τας κεντρικάς ιδέας, επί των οποίων θα στηρίζεται το αναγνωστικόν εκάστης τάξεως. Καίτοι δε θεωρούμεν και τα δύο ταύτα είδη εξ ίσου ορθά, εις τας ανωτέρας τάξεις καλόν είναι να προτιμηθή το δεύτερον.

[...] 3) Η πραγμάτωσις του θρησκευτικού σκοπού των αναγνωστικών θα επιτευχθή αναλόγως προς την ψυχικήν εξέλιξιν, την αντιληπτικότητα των παιδων και το επιδεκτικόν αληθούς θρησκευτικής συγκινήσεως όσον το δυνατόν αγνοτέρας [...].

4) Προς πραγμάτωσιν του ηθικού και εθνικού σκοπού του αναγνωστικού βιβλίου επιβάλλεται, όπως το περιεχόμενον αυτού στηρίζεται εις σύστημα ιδεών, το οποίον φυσικά θα εκπηγάξη από την δράσιν αυτομάτως, χωρίς να προσφέρεται δογματικώς [...].

Η πραγμάτωσις του εθνικού σκοπού του αναγνωστικού ιδιαίτερώς επιτυγχάνεται και εμμέσως με το να αντλήσωμεν το περιεχόμενον των βιβλίων κυρίως από την εθνικήν ζωήν, την χώραν και την φύσιν της πατρίδος μας, από τα ήθη και έθιμα τα ελληνικά, από τα παραμύθια, τους θρύλους, τας εθνικάς παραδόσεις, και αμέσως διά καθαρώς φρονηματιστικής και πατριωτικής διδασκαλίας στηριζομένης κυρίως επί της εθνικής ιστορίας. Και τούτο φυσικά θα επιτευχθή σύμφωνα με την ψυχικήν εξέλιξιν των μαθητών, ώστε η εθνική διδασκαλία να στηρίζεται επί πραγματικής κατανοήσεως και συγκινήσεως των μαθητών και να αποφευχθή η κενή λογοκοπία.

Επίσης δέον να δοθή προσοχή, όπως αποφευχθή ο σωβινισμός, ως εμβάλλων εις τας ψυχάς των μαθητών περιφρόνησιν, μίσος κατ' άλλων λαών και εκδικητικότητα τυφλήν, εν ω η φιλοπατρία πρέπει να θεμελιωθή προ παντός εις την καθαράν αγάπην της πατρίδος και της ελευθερίας, εις την εκτίμησιν του εθνικού πολιτισμού και τον πόθον υπέρ της συντηρήσεως και της προαγωγής του, οφείλοντα να εξυψωθή μέχρις αυτοθυσίας υπέρ της πατρίδος. Επίσης δέον να δοθή προσοχή όπως μη συγχέωνται οι θρύλοι, τα παραμύθια και αι παραδόσεις προς τας προλήψεις και δεισιδαιμονίας (π.χ. ξόρκια, προλήψεις περί κουκουβάγιας κ.τ.τ.), αι οποίαι πρέπει να εκριζωθούν από την ψυχήν του παιδιού [...]

6) Τοιαύτην ενσάρκωσιν ιδεολογικού κόσμου μόνον πραγματικόν λογοτέχνημα δύναται να δώση. Διά τούτο η λογοτεχνική μορφή είναι απαραίτητος, διά να είναι το αναγνωστικόν αληθώς μορφωτικόν βιβλίον. Η δε λογοτεχνική μορφή των βιβλίων δεν πρέπει να θυσιάζεται εις τους άλλους σκοπούς.

Στο *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο*, όπως καθιερώθηκε να ονομάζεται το κρατικό αλφαβητάριο της Συντακτικής Επιτροπής, βρίσκουμε τα βασικότερα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και της νέας παιδαγωγικής αντίληψης. Σύμφωνα με την προκήρυξη 1332 του 1918, είναι ένα από τα αλφαβητάρια που μπορούν να επιλέξουν οι εκπαιδευτικοί για διδασκαλία και είναι γραμμένο χωρίς τις δεσμευτικές πιέσεις του Υπουργείου (Δημαράς, 1987: λγ’).

Εικόνα 6. Εξώφυλλα από το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο σε διαφορετικές εκδόσεις με τις τροποποιήσεις που έγιναν που δεν ήταν προς το καλύτερο

Το σημαντικότερο στοιχείο που καθορίζει το *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο* είναι η γλώσσα του, μια γλώσσα κατανοητή στα παιδιά, φυσική, ζωντανή που απέχει από τη γλώσσα των αναγνωστικών των ιών και των ωών και των αρχοειδών λέξεων.

Ο Τριανταφυλλίδης γράφει για το *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο* στο άρθρο του «Πριν καούν. Η αλήθεια για τ' αναγνωστικά της δημοτικής» στο *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* (1921, 9, 249-250):

«Με το Αλφαβητάριο της συντακτικής επιτροπής, το τρίτο του κράτους, χυμένο από την ψυχή του Δελμούζου, σήμανε και για την Ελλάδα η ώρα να χάση το πρώτο της σχολικό βιβλίο την περιχαρακωμένη αυτοτέλεια ενός ψεύτικου κόσμου ξερών ψηφίων, που καταντούσαν για συγγραφείς και δασκάλους και μικρά παιδιά τυραννικός σκοπός· κι αν δεν βρέθηκε, δείχτηκε όμως ο δρόμος ενός χαρούμενου παιδιάτικου κόσμου, όπου το καθετί που θα διδαχτή κρύβεται και χάνεται πίσω από τους διαλόγους και μονολόγους, τις περιγραφές και τα τραγούδια της ιστορίας των (τριών) παιδιών - που μέσα της θα πρωτογνωρίσουν οι μικροί αναγνώστες τα παράξενα αυτά συμβολικά ψηφία και θ' αγαπήσουν το σχολείο, που τους συνεχίζει με τόσο αδιαίσητη μετάβαση το δικό τους μαγευτικό τοπίο».

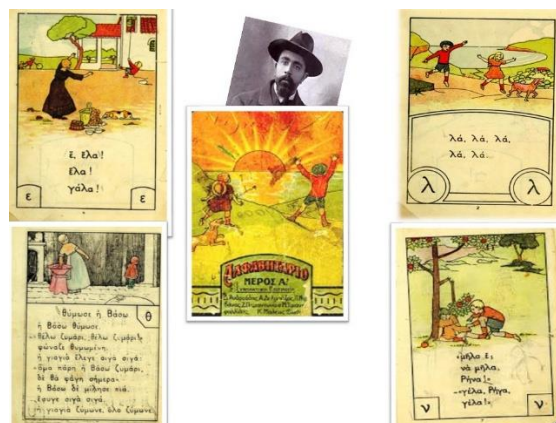
Σημαντικό θετικό στοιχείο για το *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο* θεωρείται η αισθητική του ποιότητα, μια ποιότητα που την καθόρισε και η επιτυχημένη εικονογράφηση. Η εικόνα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κείμενο, καθώς χρησιμοποιείται διδακτικά. Άλλωστε, σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνει η Συντακτική Ομάδα, ο δάσκαλος πρέπει να ξεκινάει από την εικόνα, βάζοντας τα παιδιά να την παρατηρήσουν με προσοχή, γιατί αυτή θα τού δώσει το υλικό για τη διδασκαλία του νέου γράμματος. «Δεν πρέπει όμως ο δάσκαλος να βιάζεται, αφού οι εικόνες είναι από τα πολυτιμότερα μέσα για να μορφώσωμε την παρατηρητικότητα και την καλαισθησία του παιδιού» (Δημαράς, 1987: 105). Οπωσδήποτε, η εικονογράφηση του βιβλίου ήταν το μόνο κομμάτι που έγινε αποδεκτό ακόμα και από τους επικριτές του, αν και αλλοιώθηκε σημαντικά στις επανεκδόσεις που ακολούθησαν, με αποτέλεσμα οι πρωτότυπες εικόνες να χάσουν από τη δύναμη και τη ζωντανία που είχαν. Κι αυτό παρότι ο εικονογράφος, ο Μαλέας, αποκλήθηκε «μαλλιάρός της παλέτας» σε αντιστοιχία με τους λογοτέχνες που

πρωτοστάτησαν στην καθιέρωση της δημοτικής, με τους οποίους και συνεργάστηκε (Κανταρτζή, 2002β:135; Μπερεδήμας, 2008β: 128-154; Κανταρτζή, 2022: 107).

Κέντρο είναι το παιδί και ο κόσμος του. Ακολουθώντας τις αρχές της Επιτροπής για ένα αναγνωστικό που θα προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών, το *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο* είναι ένα βιβλίο παιδικό, ανάλαφρο, χαρούμενο. Η κριτική του Ιορδανίδη στο περιοδικό *Γράμματα* επισημαίνει τα στοιχεία αυτά του *Αλφαβηταρίου* (όπ. ανάφ. στο Οράτη, 2010: 74):

«Απ' την πρώτη στιγμή, το βιβλιάρκι αυτό, με τη θελκτική του φυσικότητα και την αλήθεια που κρύφτει μέσα του, είναι ικανό όχι μόνο το μικρό παιδάκι να δεσμέψη, αλλά και το μεγάλο, που θα το προσέξη, να τονε σαγηνέψη. Είναι τόσο ελκρινώς παιδικά αλλά και τόσο πραγματικών ανθρώπινα όσα παρουσιάζει, ώστε δεν μπορεί παρά να συγκρατήση και το σωσμένο άνθρωπο, που μέσα στις γραμμούλες του αναγνωρίζει τις βάσεις και τις απαρχές του είναι του. Είναι κάτι που μας τέρπει αληθινά, γιατί μας οδηγεί με το φυσικώτερο τρόπο ίσαμε τις πηγές της υπάρξεώς μας, όπου ξαναζούμε τα πρώτα μας συναισθήματα, τις πρώτες μας επιθυμίες. Δημιουργεί τριγύρω την αγνή ατμόσφαιρα ενός κόσμου που κάποτε ήτανε δικός μας. Δε μοιάζει καθόλου με τα εκ προθέσεως σαλιαρίσματα των παιδικών βιβλίων, που φέρνουν και σ' αυτά τα μικρά την αηδία και σας λεν πως δεν τα θέλουν, γιατί είναι "για τα μικρά παιδιά"».

Εικόνα 7. Εσωτερικές σελίδες του Αλφαβηταρίου με την εικονογράφηση του Μαλέα

Το *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο*, ακολουθώντας την τύχη των άλλων βιβλίων, χαρακτηρίζεται από την Έκθεση της Επιτροπείας ως ακατάλληλο (Έκθεσις της Επιτροπείας, 1921: 133):

«Από απόψεως χάρτου, εικόνων και εκτυπώσεως το Αλφαβητάριον τούτο είναι εξαιρετον, αλλ' από απόψεως γλώσσης, περιεχομένου και μεθόδου είναι τουναντίον όλως ακαταλληλον, όπως χρησιμεύση προς μόρφωσιν ελληνοπαιδων· διότι υπηρετεί εις τον αυτόν γλωσσικόν και ψυχικόν εκχυδαϊσμόν, εις ον και τα ήδη εξετασθέντα αναγνωστικά [...]. Το περιεχόμενον του βιβλίου τούτου αποτελούσι σκηναί εκ του βίου τριών παιδιών «μικροαστικής» οικογενείας από του τέλους του θέρους μέχρι της ανοίξεως. Αι σκηναί αύται πεζαί κατά το πλείστον και εστερημέναι ου μόνον παιδευτικής αξίας, αλλά και των αρετών της παιδαγωγικής διηγήσεως, ουδέν σπουδαιόν και ουσιώδες προς την πρόπευσαν διδασκαλίαν και μόρφωσιν προσφέρουσιν εις τους παιδιάς. Τουναντίον πολλάί τούτων φαίνονται ως επίτηδες γεγραμμένα προς εκχυδαϊσμόν ου μόνον της γλώσσης αλλά και της ψυχής».

2.3. Το δεύτερο μέρος του Αλφαβηταρίου

Το δεύτερο μέρος του *Αλφαβηταρίου* δεν είναι πολύ γνωστό και μάλιστα θεωρήθηκε ότι ποτέ δεν είχε εκδοθεί. Μια πρώτη αναφορά στο δεύτερο μέρος έχουμε στο γράμμα της Εκπαιδευτικής Επιτροπής με το πρόγραμμά της το 1917-1918. Στη συνέχεια, αναφέρεται στις

συνοδευτικές οδηγίες του *Αλφαβηταρίου με τον Ήλιο*. Ο Γληνός αναφέρεται σχετικά σε μια σειρά γραμμάτων που είχε στείλει στον Δελμούζο, όταν αυτός ήταν στη Γερμανία το 1921-1922. Μάλιστα, σε ένα γράμμα του στις 15-1-1922 γράφει (όπ. ανάφ. στο Λαφαζάνης, 1993: 63): «Το χειρόγραφο του Αλφαβηταρίου Β΄ μέρος, το πήρε πίσω ο Ανδρεάδης από τον Παπαντωνίου. Ίσως για να το γράψη στη καθαρεύουσα για να το υποβάλει τώρα. Του το ζήτησα. Μού είπε πως θα συνεννοηθή ο ίδιος μαζί σου και τόδωκα τη διεύθυνσή σου. Θεσσαλός!».

Εικόνα 8. Το 2ο Μέρος του Αλφαβηταρίου

Η έκδοση πάντως του Β΄ μέρους του *Αλφαβηταρίου*, που γίνεται μάλλον αποκλειστικά με ευθύνη του Ανδρεάδη -και αφού πρώτα έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις που απαιτούσε η τότε εκπαιδευτική πολιτική του Λαϊκού Κόμματος- φαίνεται ότι δημιούργησε αντιπαράθεση ανάμεσα στον Ανδρεάδη και τους Δελμούζο και Τριανταφυλλίδη. Ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει πως «η διορθωτική αυτή επέμβαση του αρχαϊσμού» έφερε τους συντάκτες του στο δικαστήριο. Στη σημείωση επισημαίνεται «η επέμβαση αυτή της υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας, που έγινε τότε (1935) από τον καθηγητή Βολωνάκη, ευοδώθηκε με την υποβολή του Αλφαβηταρίου από τον εκδότη του Δ. Δημητράκο. Αμφισβητήθηκε το δικαίωμά του από τον Α. Δελμούζο και τον Μ. Τριανταφυλλίδη, μέλη της Συντακτικής του Επιτροπής, αλλά το δικαστήριο δικαίωσε τον εκδότη και τ΄ άλλα μέλη» (όπ. ανάφ. στο Λαφαζάνης, 1993: 65).

Αλλά και σε ανέκδοτο συμφωνητικό που υπάρχει στα αρχεία του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης με ημερομηνία 5 Ιουλίου του 1938 (ή 1936, καθώς δεν είναι ευδιάκριτο), και στο οποίο καθορίζονται τα ποσοστά ανάμεσα στα μέλη της Συντακτικής Επιτροπής του *Αλφαβηταρίου*, αναφέρονται τα εξής και διατυπώνεται η επιφύλαξη των Δελμούζου και Τριανταφυλλίδη:

«Οι κ.κ. Αλεξ. Δελμούζος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Παύλος Νιρβάνας και η κ. Μαλέα, χήρα Κ. Μαλέα, ως ιδιοκτήται του Α΄ μέρους του Αλφαβηταρίου «Ο ΗΛΙΟΣ», ο καθείς κατά την ομολογούσαν αυτώ μερίδα, και αφ΄ ετέρου οι κ.κ. Δημοσθένης Ανδρεάδης και Ζαχαρίας Παπαντωνίου ιδιοκτήται ο καθείς εξ ημισείας του Β΄ μέρους του Αλφαβηταρίου αυτού, συνωμολόγησαν μεταξύ των τα εξής: Επειδή το Α΄ μέρος του Αλφαβηταρίου έχει εγκριθή μαζί με το δεύτερον μέρος ως εν ενιαίον βιβλίον και έχουν τυπωθή και τα δύο ως εν τεύχος, ορίζουν οι συμβαλλόμενοι ότι επί του ενιαίου αυτού βιβλίου το δεύτερον μέρος του Αλφαβηταρίου θα έχη το εν τέταρτον επί των συνολικών ποσοστών, το οποίον τέταρτον των ποσοστών ανήκει αποκλειστικώς εις τους κ. κ. Ζαχ. Παπαντωνίου και Δημοσθ. Ανδρεάδην, τα δε υπόλοιπα τρία τέταρτα των συνολικών ποσοστών ανήκουν εις το πρώτον μέρος, και τα τρία αυτά τέταρτα θα κατανέμονται μεταξύ όλων των συνιδιοκτητών κατ΄ αναλογίαν της μερίδος την οποίαν έχει έκαστος αυτών.

Το παρόν συμφωνητικόν ισχύει μόνον διά την υπάρχουσαν ήδη έγκρισιν του εν λόγω Αλφαβηταρίου. Επίσης διά της παρούσης συμφωνίας δεν εννοείται ουδέ κατ' ελάχιστον ότι οι κ.κ. Δελμούζος και Τριανταφυλλίδης συμφωνούν εις τας γενομένας διορθώσεις του Αλφαβηταρίου, απεναντίας ως προς τας διορθώσεις αυτάς διατηρούν όλας των τα επιφυλάξεις».

Οι κ.κ. Αλεξ. Δελμούζος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Παύλος Νιρβάνας και η κ. ...Μαλέα, χήρα Κ. Μαλέα, ως ιδιοκτήται του Α' μέρους του Αλφαβηταρίου «Ο ΗΛΙΟΣ», ο καθείς κατά την ομολογήσαν αυτώ μερίδα, και αφ' ετέρου οι κ.κ. Δημοσθένης Ανδρεάδης και Ζαχαρίας Παπαντωνίου ιδιοκτήται ο καθείς εξ ημισείας του Β' μέρους του Αλφαβηταρίου αυτού, συνωμολόγησαν μεταξύ των τα εξής: Επειδή το Α' μέρος του Αλφαβηταρίου έχει εγκριθή μαζί με το δεύτερον μέρος ως εν ενιαίον βιβλίον και έχουν τυπωθή και τα δύο ως εν τεύχος, ορίζουν οι συμβαλλόμενοι ότι επί του ενιαίου αυτού βιβλίου το δεύτερον μέρος του Αλφαβηταρίου θα έχη το εν τέταρτον επί των συνολικών ποσοστών, το οποίον τέταρτον των ποσοστών ανήκει αποκλειστικώς εις τους κ. κ. Ζαχ. Παπαντωνίου και Δημοσθ. Ανδρεάδην, τα δε υπόλοιπα τρία τέταρτα των συνολικών ποσοστών ανήκουν εις το πρώτον μέρος, και τα τρία αυτά τέταρτα θα κατανέμονται μεταξύ όλων των συνδιοκτητών κατ' αναλογίαν της μερίδος την οποίαν έχει έκαστος αυτών.

Οι κ.κ. Αλεξ. Δελμούζος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Παύλος Νιρβάνας και η κ. Μαλέα, χήρα Κ. Μαλέα, ως ιδιοκτήται του Α' μέρους του Αλφαβηταρίου " Ο ΗΛΙΟΣ ", ο καθείς κατ' ετήν ενολογούσαν ετήν μερίδα, και αφ' ετέρου οι κ.κ. Δημοσθένης Ανδρεάδης και Ζαχαρίας Παπαντωνίου ιδιοκτήται ο καθείς εξ ημισείας του Β' μέρους του Αλφαβηταρίου αυτού, συνωμολόγησαν μεταξύ των τα εξής: Επειδή το Α' μέρος του Αλφαβηταρίου έχει εγκριθή μαζί με το δεύτερον μέρος ως εν ενιαίον βιβλίον και έχουν τυπωθή και τα δύο ως εν τεύχος, ορίζουν οι συμβαλλόμενοι ότι επί του ενιαίου αυτού βιβλίου το δεύτερον μέρος του Αλφαβηταρίου θα έχη το εν τέταρτον επί των συνολικών ποσοστών, το οποίον τέταρτον των ποσοστών ανήκει αποκλειστικώς εις τους κ.κ. Ζαχ. Παπαντωνίου και Δημοσθ. Ανδρεάδην, τα δε υπόλοιπα τρία τέταρτα των συνολικών ποσοστών ανήκουν εις το πρώτον μέρος, και τα τρία αυτά τέταρτα θα κατανέμονται μεταξύ όλων των συνδιοκτητών κατ' αναλογίαν της μερίδος την οποίαν έχει έκαστος αυτών.

Το παρόν συμφωνητικόν ισχύει μόνον διά την υπάρχουσαν ήδη έγκρισιν του εν λόγω Αλφαβηταρίου. Επίσης διά της παρούσης συμφωνίας δεν εννοείται ουδέ κατ' ελάχιστον ότι οι κ.κ. Δελμούζος και Τριανταφυλλίδης συμφωνούν εις τας γενομένας διορθώσεις του Αλφαβηταρίου, απεναντίας ως προς τας διορθώσεις αυτάς διατηρούν όλας των τα επιφυλάξεις».

Το παρόν έγγραφο εις τούς κ.κ. Δελμούζος και οι συμβαλλόμενοι:-
 " εν Αθήναις τῆς 5 ' Ιουλίου 1939

ΟΙ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΙ

Α. Δελμούζος
Μ. Τριανταφυλλίδης

Εικόνα 9. Ανέκδοτο συμφωνητικό

Σε ανέκδοτη επιστολή, που υπάρχουν στα αρχεία του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης, του Ανδρεάδη προς τον Παπαντωνίου στις 20 Ιουνίου του 1939, φαίνεται ότι του ζητά την άδεια να εκδοθεί το δεύτερο μέρος ως ελεύθερο ανάγνωσμα, αφού -όπως φαίνεται και στο συμφωνητικό- είναι οι αποκλειστικοί ιδιοκτήτες του Β' μέρους:

«Αγαπητέ μου Ζαχαρία,

Αποφάσισα να υποβάλω στην κρίση του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, για να μου τα συστήση ως «ελεύθερα αναγνώσματα» των μαθητικών βιβλιοθηκών των δημοτ. Σχολείων μας εκείνα από τα ως τώρα εγκριμένα αναγνωστικά μου, που έχουν μυθιστορηματική φόρμα. Έν' απ' αυτά είναι και το Β' μέρος του Αλφαβηταρίου του Κράτους (ο Ήλιος) που γράψαμε μαζί. Σε ρωτώ: Έχω την άδειά σου να το υποβάλω; θα χρειαστούν από μέρος και των δυο μας ίσαμε 300 δρ. για τα ρίτρα. Αν εγκριθή, θα πάρη μια σύσταση από το Υπουργείο ν' αγοράζεται από τους διευθυντές των δημοτ. Σχολείων σε όσα αντίτυπα κρίνη ο καθένας τους κι επιτρέπουν οι πόροι του σχολικού ταμείου. Τα δημοτ. Σχολεία μας ξεπερνούν τις 8. χιλ. Τα μισά αν αγοράσουν από 10 αντίτυπα το καθένα, πάλι κι έτσι κάτι θα σιμπήσουμε. Θα το πουλούμε όσο συμφέρει σ' εμάς τους δύο και στον εκδότη μας, τον κ. Δημητράκο, που έχει στην κυριότητά του τα κλισέ. Αν μας δοθή η σύσταση, η κυριότητά μας δε χάνεται, όπως θα χανόταν, αν εγκρινόταν στον περασμένο διαγωνισμό. Μα κι αν κάποτε καλύτερήψη ο τρόπος του διαγωνισμού των αναγνωστικών βιβλίων, θάχουμε το δικαίωμα να το υποβάλουμε στο διαγωνισμό.

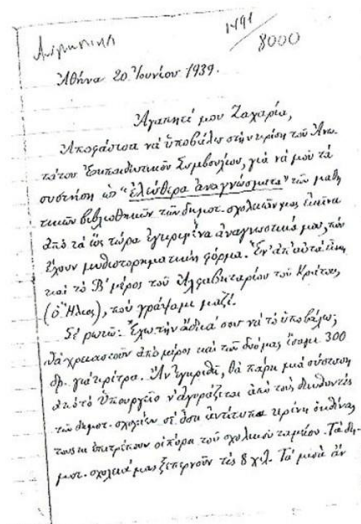
Αν εγκρίνης την υποβολή του με τα παραπάνω παρακόλουθα, γράψε μου γρήγορα, για να την πραγματοποιήσω».

Αγαπητέ μου Ζαχαρία

Αποφάσισα να υποβάλω στην κρίση του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, για να μου τα συστήσει ως «ελεύθερα αναγνώσματα» των μαθητικών βιβλιοθηκών των δημοτ. Σχολείων μας εκείνα από τα ως τώρα εγκριμένα αναγνωστικά μου, που έχουν μυθιστορηματική φόρμα. Εν' απ' αυτά είναι και το Β' μέρος του Αλφαριθμητικού του Κράτους (ο Ήλιος) που γράψαμε μαζί. Σε ρωτώ: Έχω την άδειά σου να το υποβάλω; θα χρειαστούν από μέρος και των δυο μας ίσαμε 300 δρ. για τα ρίτρα. Αν εγκριθῆ, θα πάρη μια σύσταση από το Υπουργείο ν' αγοράζεται από τους διευθυντές των δημοτ. Σχολείων σε όσα αντίτυπα κρίνη ο καθένας τους κι επιτρέπουν οι πόροι του σχολικού ταμείου. Τα δημοτ. Σχολεία μας ξεπερνούν τις 8. χιλ. Τα μισά αν αγοράσουν από 10 αντίτυπα το καθένα, πάλι κι έτσι κάτι θα ταμπερήσουμε. Θα το πουλούμε όσο συμφέρει σ' εμάς τους δυο και στον εκδότη μας, τον κ. Δημητράκο, που έχει στην κυριότητά του τα κλισέ. Αν μας δοθῆ η σύσταση, η κυριότητά μας δε χάνεται, όπως θα χανόταν, αν εγκρινόταν στον περασμένο διαγωνισμό. Μα κι αν κάποτε καλύτερη ο τρόπος του διαγωνισμού των αναγνωστικών βιβλίων, θάχουμε το δικαίωμα να το υποβάλουμε στο διαγωνισμό.

Αν εγκρίνης την υποβολή του με τα παραπάνω παρακλόουθα, γράψε μου γρήγορα, για να την πραγματοποιήσω.

Εικόνα 10. Ανέκδοτη Επιστολή

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ανδρεάδης, Δ. (1932). Αναμνήσεις από την εκπαίδευσή μου. Α' Η μαθητεία μου στο Δημοτικό Σχολείο, *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως, Έτος Α*, 255-270.
- Ανδρεάδης, Δ. (1932). Εκλιπόντες Παιδαγωγοί, Ένα πολύτιμο παιδαγωγικό Ντοκουμέντο Στο Χ. Παπαμάρκου (Επιμ.), *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως, Έτος Α*, 203-206.
- Γληνός, Δ., & Γαβριήλ, Α. (1924). *Οι χείροι υίζουσιν, τα χοιρίδια κοιζουσιν, οι όφεις ιύζουσιν* (Αλφαριθμητάρια Παπαμάρκου). Αθήναι: Δ. & Π. Δημητράκου.
- Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, 1920, 8, 145.
- Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, 1921, 9, 249-250.
- Δημαράς, Α. (1972). *Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. Αθήνα: Ερμής.
- Δημαράς, Α. (Επιμ.). (1987). *Το Αλφαριθμητάρι με τον Ήλιο*. Αθήνα: Ερμής.
- Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων* (1921). Εν Αθήναις: Εκ του Τυπογραφείου Μ. Μαντζεβελάκη.
- Ευθυμίου, Γ. (2020). *Οικονομική διάσταση και ιδεολογική ευκαμψία στη συγγραφή των σχολικών βιβλίων (αναγνωστικών) 1882–1938* (Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία). Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων (1ο μέρος). *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 75, 30-34.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων (2ο μέρος). *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 76, 44-50.
- Κανταρτζή, Ε. (1999). Ιστορία των ελληνικών αλφαριθμηταρίων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 104, 59-69.
- Κανταρτζή, Ε. (2002α). Το θεματικό περιεχόμενο της εικονογράφησης των αλφαριθμηταρίων (1930 μέχρι σήμερα). *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 123, 55-64.
- Κανταρτζή, Ε. (2002β). *Ιστορική αναδρομή της εικονογράφησης των παιδικών και σχολικών βιβλίων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κανταρτζή, Ε. (2022). Η εικονογράφηση των σχολικών βιβλίων. *Culture-Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 2(5), 102-113. Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.26220/cul.4316>

- Κανταρτζή, Ε. (2025). *Σχολικά αναγνωστικά: Η πορεία τους από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Τόμος Δ΄*. Αθήνα: Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης.
- Λαφαζάνης, Μ. (1993). *Ο Τυρναβίτης δάσκαλος Δημοσθένης Ανδρεάδης (1869-1952) και τα αναγνωστικά του*. Λάρισα: Βιβλιοπωλείο Γνώση.
- Λέφας, Χ. (1942). *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Μπερεδήμας, Π. (2008α). *Το εικονογραφημένο παιδικό σχολικό βιβλίο, ως αντικείμενο-έργο τέχνης. Οι εικονογραφήσεις των πρώτων αλφαβηταρίων της δημοτικής. Μέρος 1ο. Από τις εκδόσεις των προτεσταντικών Ιεραποστολικών τυπογραφείων και τις εκδόσεις αυτών της Διασποράς μέχρι τα αλφαβητάρια των Αθηναϊκών εκδοτικών οίκων του τέλους του 19ου αιώνα (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή)*. Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και του Επιστημονικού Σχεδιασμού, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Μπερεδήμας, Π. (2008β). *Το εικονογραφημένο παιδικό σχολικό βιβλίο, ως αντικείμενο-έργο τέχνης. Οι εικονογραφήσεις των πρώτων αλφαβηταρίων της δημοτικής. Μέρος 2ο. Από τις αρχές του 20ου αιώνα και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μέχρι την δημιουργία του Ο.Ε.Σ.Β. το 1937 (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή)*. Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και του Επιστημονικού Σχεδιασμού, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Οράτη, Ε. (2010). *Απέξω κι ανακωτά. Εικόνες στα ελληνικά αλφαβητάρια 1860-1960. Στο Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά 1860-1960*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 23-31.
- Παπαμάρκου, Χ. (1897). *Τα αναγνωστικά βιβλία των μικρών Ελληνοπαίδων*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1929). *Η Γλώσσα και το Σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση.
- Φράγκος, Σ. (2010). *Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917. Θέματα Παιδείας, 15, 33–55*.
- Χαραλάμπους, Δ. (2004). *Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: Η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χρηστίδης, Α. (2015). *Η συμβολή του Ανδρεάδη στα σχολικά αναγνωστικά. Μνήμων, 34, 201–220*.
- Χριστόπουλος, Γ. (1995). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

